

BİBLİYOGRAFYA

YAŞAR YÜCEL, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar. Kitâb-i Müstetâb — Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menafî'î'l-Mü'mimîn — Hirzû'l-Mülûk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988, XXXV + 207 + 77 + 141 + 65 s.

Türkiye'de siyâset-nâmelere gösterilen ilgi, daha eskilerde, 1860 yılında Koçi Bey risalesi yayınlandığı vakit ortaya çıkmıştı. Bu risale, yayınlanmasını hemen izleyen yıllarda Almancaya çevrilmiş (bkz. W. F. A. Bernauer in: ZDMG XV) sonraları ise başka Avrupa dillerinde de yayınlanmıştı. Böylece de Türklerin eskiden beri devlet idaresi konularını ne kadar iyi bildikleri (bkz. B. Lewis, *Ottoman Observes of Ottoman Decline*, in: *Islamic Studies* I. Karachi 1962, s. 71-87) geniş bir çevre tarafından öğrenilmişti. Devlet idaresi konularıyla uzun yıllardan beri meşgul olanlar yalnızca doğu ülkeleri değildir (bkz. Richter, *Studien zur Geschichte der alteren arabischen Fürstenspiegel*, Leipzig 1932; A.K.S. Lambton, *State and Governement in Medieval Islam*, Oxford 1981; A. Uğur, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, Kayseri 1987; W. Blum, *Byzantinische Fürstenspiegel*, Stuttgart 1981.), Batı Avrupa ülkelerinde de bunun zorunluluğu kavranmıştır (bkz. W. Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Stuttgart 1938; R.A. Müller, *Die deutschen Fürstenspiegel des 17. Jahrhunderts*, in: *Historische Zeitschrift*, Bd. 240., 1985, s. 571-597; J. H. Burns, *The Cambridge History of Medieval and Political Thought* c. 350 - c. 1450, Cambridge 1988).

Yaşar Yücel tarafından şimdi yayımlanan üç tarihi kaynak Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI-XVII. yüzyıl devlet idaresi konularının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlıyor. Bu kaynaklar -yer yer içermiş oldukları çelişkilerle birlikte- bizler için olağanüstü önemlidir. Örneğin Kitâb-i Müstetâb müellifine göre Sultan Süleyman bir keresinde Lûtfi Paşa'ya şöyle demiş: "Lûtfi Lala, senin zamânında taşrada olan hazîne kubbeleri dolu değül idi; şimdi Rüstern Lalamın zamanında taşra hazîne kubbelerinde akça koyacak yir, kalmamağın hâlâ Yedi-Kulle'ye nice yük akçalar konuldu. Senin zamânında niçün böyle sa'y ve tahsil olunmadı, aslı nedür deyü su'âl buyurduklarında ol mahalle cevâb virmüşler ki: Devletlü pâdişâhim, sahih buyursunuz. Lâkin hâlâ bu kulları sâkin olduğu karyede ve etrâfımızda olan kurâ re'âyâları bu kullarının zamânında dört çift öküz koşanlar, şimdi iki çift koşar oldu ve iki çifti olan bir çift dahi koşmağa kudretleri kalmamıştır." Müellif burada, reyanın ne kadar fakirleşmiş olduğunu, Lûtfi Paşa'nın ağızından, açıkça göstermektedir. Fakat birkaç sayfa sonra ise şunları okuyoruz, Sultan Süleyman "Rum-ili seferine gider iken bir gün bir karyenin yanında yol uğrayub geçerken bir evin bağçesinden bir yemiş ağacının dalları havlisi divârının üzerinden taşra yol üzerine sarkmış ve ferâvân olmuş yemişleri mevcüd olub ve merhûm padişah nazar eyler ve görür ki ilerü giden askerden kimesne bir dânesine dahl itmemişler" (bkz. s. 21 ve 25). Müellif burada ise Kanuni Sultan Süleyman dönemini idealize ederek göstermeye çalışıyor, o zaman reayadan haksız olarak bir tek meyva bile alınmadığını söylüyor.

Mustafa Ali'nin yazdıklarında da aynı şeylere rastlıyoruz. O da eski dönemi idealize ederek şöyle yazar: "Sultan Süleyman zaman-ı saltanetlerinde quzatun defterdar olmasına ruhsat virmezlerdi". Daha sonraları ise, eskiden "meratib tevcihinde liyaqat u isti'dad

gözönünde bulundurulmadan yüksek mevki verilmediğini, bunun ancak Sultan Süleyman devrinde başladığını kaydeder ("bu qanun-i sakim selatin-i al-i Osman ma-beyninde Sultan Süleyman merhumun evail-i zaman-ı seltanetinden berü cari vu qavim olup", bkz. A. Tietze, Mustafa Ali's counsel for sultans of 1581, Wien 1979-1982, I. s. 165 ve II. s. 223). Bütün bunlara rağmen Mustafa Ali'nin ve Kitâb-i Müstetâb'ın metninin aynı şekilde ilginç ve öğretici olduğu açıktır.

Yaşar Yücel'in çalışmasının ikinci kısmı olan Kitabı Mesâlih de son derece dikkate değer, zira bunun müellifi, sorunların sıralanmasının yanısıra, örneğin İstanbul'un iâşesine ilişkin olarak, pratik nasihatlar veriyor. Muhtesib hakkında da gayet yararlı bilgiler edinilebiliyor. Yangın tehlikelerinin önlenmesi için yazdıkları ayrıca kayda değer. Yaşar Yücel'in arşiv kaynaklarına dayanarak gösterdiğine göre, Kitabı Mesalih müellifinin daha XVII. yüzyıl ortalarında yangın tehlikesine karşı teklif ettiği mimari ve inşaat tipleri ancak 1131/1718-19'da kullanılmıştır (s. 84 ve 122).

Yaşar Yücel'in çalışmasının üçüncü kısmı, Hırzû'l-Mülûk, XVI. yüzyıldan bir siyâset-nâme olup Yaşar Yücel'in tespitine göre III. Sultan Murad devrinde hazırlanmış olmalıdır (K. Röhrborn da aynı sonuca varmıştır. Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte, Berlin-New-York 1973, s. 8-9). Siyâset-nâmeler'in müellifleri, Kitâb-i Müstetâb'da da kaydedilmiş olduğu gibi (s. 29), biliyorlardı ki "Balık baştan kokar", fakat bunu baş'ın Sultan değil, vezir-i a'zam olduğu şeklinde yorumluyorlardı. Bunun sonucu olarak da her türlü kötünün sebebi vezir-i a'zamdı. Vezir-i a'zama karşı belki de ilk saldırıya, aşağıdaki sitemli satırlarıyla, Hırzû'l-Mülûk müellifi yapmıştı: "Vezir-i a'zam Mehmed Paşa Hazretleri kullarına... Sultan Süleyman Han... merhûm Pâdişâh Hazretleri yüz pâre miqdâr karyeler ve mezra'alar ve müstakîl kaçabalar ve iskeleler ve nice maşşul virür yirler temlik buyurmuşlardır. Bu miqdâr karye ve mezra'a temlik olunmağa sebep nedir? Bir-ikisi kifâyet itmez mi?" (s. 177). Hırzû'l-Mülûk'a yazdığı girişte Yaşar Yücel, okurun dikkatini çekmiştir (s. 152-53).

Üç siyâset-nâme metninin yeni harflere çevrili olarak ve aslıyla, yani tıpkıbasımının aynı ciltte yayımlanmış olması araştırmacılar açısından son derece yararlı; zira bu sayede kullanılan ifadelerin, bunların metinlerinin karşılaştırılmasına olanak açılıyor. Örneğin her üç siyâset-nâme'de birçok kez geçen ecnebi sözcüğünün bugünkünün dışında başka ne anlamlarda kullanıldığını araştırmak öğretici olacaktır. Gayet güzel bir index, araştırma çalışmalarına yardımcı oluyor; bunda ender kullanılan eski sözcüklerin (örneğin alkuş, çolpa, düşelik, kati, tahfife) anlatımları da bulunuyor. Yaşar Yücel her üç siyâset-nâmenin telif tarihi, müellifi ve eserin içeriği ile anlamı hakkında ayrı ayrı çalışmalar yapmış durumda (bkz. s. I-XXXV, 49-89 ve 145-169). Bu girişler birçok açıdan bilgimizi artırıyor. Türk Tarih Kurumu'nun, Osmanlı tarihine ait diğer önemli kaynakları da aynı bilimsel titizlikle yayımlatması çok iyi olurdu.